

Haydariyye, Anadolu'da XV. yüzyıldan sonra Şemsiler, Câmiler, Edhemiler ve Rum abdalları gibi kendilerine benzeyen diğer tasavvufi zümrelerle birlikte sosyal hayattan silinmiş, bazı gelenekleri Bektaşîliğin içinde devam etmiştir. Kutbuddin Haydar, sonradan Türbet-i Haydariyye (Türbet-i Haydarî) adını alan Zâve'deki zâviyesinde uzun süre faaliyet gösterdiği halde genellikle vakitlerini seyahatle geçiren Haydarî dervişlerinin zâviye ve hankahları olmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâhidî, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netice-i Cân* (nşr. Ahmet T. Karamustafa), Harvard 1933, s. 139-151; Kazvîni, *Âşâru'l-bilâd*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), s. 382-383; Hatib-i Fârsî, *Menâkıb-ı Cemâleddîn-i Sâvî* (nşr. Tahsin Yazıcı), Ankara 1972, s. XXVI; Müstevî, *Nûzhetü'l-ku-lûb* (Strange), s. 154; Eflâkî, *Menâkıb-ı'l-ârifîn*, I, 215, 467; II, 773; İbn Battûta, *Seyahat-nâme*, I, 442; II, 12; Devletşâh, *Tezkire*, s. 192; Hândmîr, *Ḥabîb-ü's-siyer*, II, 332; Nûrullah et-Tüsterî, *Mecâlis-ü'l-mü'mînîn*, Tahrân 1365, I, 80; II, 51; Ma'sûm Ali Şah, *Tarâîk*, II, 642; Zebîdî, *İk'd*, vr. 52-54; M. Fuad Köprülü, *İlk Mutasavvıflar* (İstanbul 1919), İstanbul 1984, s. 351-352; a.mlf., *Anadolu'da İslâmiyet* (haz. Mehmet Kanar), İstanbul 1996, s. 50, 65, 77; Safâ, *Edebiyyât*, II, 861; Abdülhüseyn-i Zerrinkûb, *Cüstücu der Tasavvuf-ı İrân*, Tahrân 1369 hş., s. 367-369; Muhsin Keyânî, *Târih-i Hânkâh der İrân*, Tahrân 1369, s. 265; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik Kalenderilik*, Ankara 1992, s. 40, 113; DMF, II, 2059.

TAHSİN YAZICI

HAYDARİZÂDE İBRÂHİM EFENDİ

(bk. İBRÂHİM EFENDİ, Haydarizâde).

HAYDAROĞLU MEHMED

(ö. 1058/1648)

Celâlî reislerinden.

Bir kadıyı öldürdüğü için 1640'ta dağa çıkan ve daha sonra Eskişehir-İzmir arasında kervanları ve tüccarları soymaya başlayan eşkiya Kara Haydar'ın oğludur. Vezîriâzam Kemankuş Mustafa Paşa zamanında (1638-1644) üzerine asker gönderilen ve Uluborlu'da Velî Baba Tekkesi'nde öldürülen babasının intikamını almak için eşkiyalığa başladığı rivayet edilir (Evliya Çelebi, IV, 473). İntikam duygusunun yanı sıra 1647'de vezîriâzam olan Hezarpare Ahmed Paşa'dan birkaç defa sancak beyliği talebinde bulunmasına rağmen bu makamı elde edemeyişinin de eşkiyalığa başlamasında etkili olduğu söylenmektedir (Uluçay, XVII. Asırda Saruhan, s. 51).

Haydaroğlu Mehmed'in eşkiyalığa başlama tarihi 1647 olarak belirlenmekle birlikte daha önce İran'dan, Arap topraklarından ve İzmir'den Bursa ve İstanbul'a giden kervanları Ankara, Saruhan ve Hamîd-ili arasında yağmalama faaliyetlerinde bulunduğu tahmin edilmektedir. Eskişehir'in kuzeyinde bulunan Söğüt'dağı'nı kendisine merkez edinerek zamanının ünlü birçok eşkiyasını yanında topladı. Bunların en önde geleni Katircioğlu idi. Kaynaklarda eşkiya veya Celâlî olarak zikredilen bu insanlar, zaman zaman devlet veya paşaların kapısında herhangi bir iş bulamayan "sarıca, sekban" yahut "levent" adlarıyla anılan silâhlı gruplarca da desteklenmişlerdir. Bir ara taraftarlarıyla birlikte devlet hizmetine girerek sancak beyi olmak isteyen Haydaroğlu, sadrazama önemli miktarda rüşvet göndermesine rağmen bu görevi elde edemedi. Bunun üzerine eşkiyalık faaliyetlerini artırdı ve Akşehir-İlgın arasında hac kervanına saldırdı. Bu bölgedeki bütün yolların kontrolünü elinde tuttu. Bölgedeki çiftçileri ve ileri gelenleri kendisine tâbi olmak zorunda bıraktı. Karaman Beylerbeyi İpşir Mustafa Paşa serasker tayin edildi ve Anadolu Beylerbeyi İbrâhim Paşa ile yardımlaşarak Haydaroğlu'nun isyanını bastırmakla görevlendirildi (1057/1647). Anadolu'da mevcut bütün askerî birlikler İpşir Paşa'nın kumandasına dahil edildi. Emrindeki kuvvetlerle Haydaroğlu'na karşı harekete geçen İpşir Paşa Söğüt'dağı'nda kuşatmasına rağmen onu ele geçiremedi (1058/1648). Bu sırada Sivas Valisi Varvar Ali Paşa ayaklanmış ve İpşir Paşa'nın bu ayaklanmayı bastırması istenmişti. Başarısızlığın bir diğer sebebi de İstanbul'da Sultan İbrâhim'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan bazı olayların yaşanmasıydı. IV. Mehmed devri başlarında Anadolu Beylerbeyi Ahmed Paşa Haydaroğlu üzerine gönderildi. Ahmed Paşa Afyonkarahisar yakınlarında yenildi (Şâban 1058 / Ağustos-Eylül 1648) ve Katircioğlu tarafından öldürüldü. Ahmed Paşa'nın safında yer alan güvensiz sarıca ve sekban bölükleri Haydaroğlu tarafına geçtiler. Haydaroğlu'nun gücü, prestiji hayli arttı ve bu durum merkezdeki yöneticileri endişeye sevketti. Ketenci Ömerpaşazâde Mehmed Paşa Anadolu beylerbeyiliğine tayin edildi ve sınırsız yetkilerle donatılarak Haydaroğlu meselesini halletmesi istendi. Bu göreve getirilişine dair 1 Ramazan 1058 (19 Eylül 1648) tarihli fermanla eşkiyanın yakalanmasının "aksâ-yı murâd-ı hümâyûn" olduğu ifade

edilmekte ve Bolu sancağı, Anadolu ve Karaman'ın bütün askerî güçlerinin emrine verildiği belirtilmektedir. Haydaroğlu, kendisine bir görev verilmesi şartıyla eşkiyalığı bırakmayı teklif ettiyse de bu teklif hükümet merkezi tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine Haydaroğlu Afyonkarahisar'ı yağmaladı ve Isparta'ya geçti. Burada bir süre oyalandı; bu arada Hamîd-ili sancağı mütesellimi Abaza Hasan Ağa'dan Haydaroğlu Mehmed'i yakalaması istendi. Hasan Ağa, Haydaroğlu'nun kuvvetlerini Isparta yakınlarında âni bir baskınla dağıttı, çıkan çatışmada Haydaroğlu ayağından yaralandı. Yaralı olduğu halde kaçmayı başardıysa da fazla uzaklaşamayarak yakın bir köye sığındı. Bu durumu haber alan Hasan Ağa köyü kuşatıp Haydaroğlu Mehmed'i teslim aldı. Haydaroğlu daha sonra İstanbul'a getirildi ve Parmakkapı'da idam edildi.

Bazı kaynaklarda sakalsız, sarı bıyıklı henüz çıkmış genç bir yiğit olarak tarif edilen Haydaroğlu'nun iyi at ve silâh kullandığı belirtilir (Naîmâ, IV, 375). Onun Anadolu'da yirmi sancaklık yerde yüz binlerce kişiyi rahatsız ettiğini yazan Evliya Çelebi, İstanbul'da Üsküdar'da gördüğü Kara Haydaroğlu ile aralarında geçen konuşmayı etraflı şekilde hikâye eder (*Seyahatnâme*, II, 472-479).

Halk arasında ise Kara Haydaroğlu diğer eşkiya gibi halk kahramanı kabul edilmiş ve babasının intikamını almak için dağa çıkan bir kahraman olarak tanınmıştır. Kâtib Ali tarafından adına yazılan türkû bestelenmiş ve yaygın olarak söylenir olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 472-479; IV, 472-473; Naîmâ, *Târih*, IV, 240, 249, 270, 347, 374-375; Uluçay, XVII. Asırda Saruhan, s. 50-54, ayrıca bk. vesika 120, 123, 124; a.mlf., "Üç Eşkiya Türküsü", *TM*, XIII (1958), s. 87-90; Halil İnalçık, "Haydar-oghlu", *El²* (İng.), III, 317-318.

HALİL İNALCIK

HAYDARPAŞA

İstanbul'un
Anadolu yakasında semt.

Kadıköy-Haydarpaşa koyunun kuzey tarafında, Kadıköy ile Üsküdar ilçelerinin arasında yer alır. Osmanlılar döneminde önce bir mesire yeri olarak tanınmış, XX. yüzyılın başlarından itibaren de Anadolu demiryolu şebekesinin başlangıcına ait tesislerin kurulduğu bir semt olarak

önem kazanmıştır. Haydarpaşa semti, Kadıköy'ün en yüksek yerinde Yeldeğirmeni mahallesinin bulunduğu tepe ile Numune ve Askerî hastahanelerinin işgal ettiği yüksekliğin arasında kalmaktadır. Burada çok yakın tarihlere gelinceye kadar geniş bir çayır ile gerilerden iki kol halinde inen bir dere bulunuyordu. İlkçağ'da Himerios adıyla anılan Haydarpaşa deresinin bazı eski haritalarda Ayrılık Çeşmesi deresi olarak adlandırıldığı görülür. Kıyıda ise evvelce şimdiki duruma nisbetle çok daha içerilere kadar giren bir koy bulunmaktadır. Bölgenin yeni yapılaşması ile Haydarpaşa semtinin tabii topografyası çok değişmiştir. İlkçağ'da herhangi bir şekilde tanınmayan Haydarpaşa semti, şimdiki Kadıköy'ün yerinde kuran Khalkedon'un kenarında ve büyük ihtimalle surlarının dışındaki araziye teşkil ediyordu. Ayrıca destekleyici bir bilgi olmasa da Khalkedon'un nekropolünün surların dışında Haydarpaşa bölgesine doğru yayıldığı düşünülebilir. Yalnız altmış yetmiş yıl kadar önce Kadıköy'den Selimiye'ye çıkan yol, Haydarpaşa garına yakın bir yerden demiryollarının üstünden geçirdi. Burada tren ve kara nakil vasıtalarının geçişlerini ayarlayan bariyerli geçidin yanındaki küçük yeşil sahada yekpâre taştan yontulmuş, üstünde akroterli kapağı da olan sağlam durumda bir İlkçağ lahdi dururdu. Bu lahit, eğer burada demiryollarının kurulması sırasında meydana çıkarılmışsa Haydarpaşa'daki nekropolün bir hâtırısı olmalıdır. Fakat Bağdat demiryolunun yapımı sırasında tren hattının Anadolu içlerindeki güzergâhı üzerinde bir yerde bulunup buraya taşınmış da olabilir. Khalkedon'un limanı da koyda olmalıydı. Bunun, İlkçağ'ın limanlarının hepsinde tesbit edildiği gibi iri kaba kayaların üst üste yığılması suretiyle yapılmış mendireği herhalde lodos dalgalarına karşı daha muhafazalı Haydarpaşa tarafında uzanıyordu. Ancak burada gar binası ve önündeki rıhtımların inşası ile bütün izler kaybolmuştur.

Bizans çağında Haydarpaşa ile ilgili olması muhtemel önemli bir yapı, Khalkedonlu Azize Euphemia için inşa edilmiş büyük kilise ile bunun yanında bulunan azizenin mezarıdır. IV. Ekümenik Konsil bu kilisede toplanmıştı (451). Bazilika tipindeki kilise, kaynaklardan öğrenildiğine göre kıydan 370 m. kadar içeride bir tepede yer aldığından günümüzdeki Yeldeğirmeni mahallesinde bulunan Duatepe sokağı civarında bir yerde olmalıdır. A. M. Schneider'in buranın Yeldeğirmeni

tarafında olduğunu ileri sürmesine karşılık R. Janin Ayrılık Çeşmesi'nin yukarısında bulunabileceğini söylemiştir. Fakat bunları destekleyecek herhangi bir kalıntı bulunmadığından kesin bir kanaat belirtmek mümkün değildir.

Haydarpaşa çevresinde Erken hristiyan döneminde kurulan dinî tesislerden biri de Azize Bassa adına V. yüzyıl içinde inşa edilen kilisedir. 536'da bunun yanına bir manastır yapılmış, ancak VI. yüzyıldan itibaren bu manastıra dair hiçbir belge kalmamıştır. Himerios mahallesinde ve deniz kıyısında bulunduğu kaydedilen manastırın Haydarpaşa deresi çevresinde bir yerde olduğu tahmin edilmektedir.

Dördüncü Haçlı ordusu 1203 yazında İstanbul önlerine geldiğinde gemiler önce Khalkedon karşısında demirlemiş ve ileri gelenler buradaki saraya yerleşirken çadırılı bir ordugâh kurulmuştur. Böyle bir ordugâh için en uygun yerin Haydarpaşa çayırı olacağı açıktır. Haçlı kuvvetleri birkaç gün sonra buradan ayrılarak Üsküdar'a geçmiştir.

Osmanlı Beyliği'nin batıya doğru genişlemesi sırasında Haydarpaşa ve Üsküdar çevresi Türkler tarafından ele geçirilmişti. İstanbul'un fethinden sonra Khalkedon, şehrin ilk kadısı Hızır Bey'e temlik edildiğinden adı Kadıköyü olmuştur. Osmanlı Devleti'nin daha ileri döneminde Dârüssaâde ağalarının mülkiyetine geçen Kadıköy'ün Haydarpaşa tarafındaki kesimi İbrâhim Ağa'nın olmuş, o da 988'de (1580) burada bir mescid yaptırmıştır. Bu mescidin yanında Sultan Abdülmecid tarafından inşa ettirilen, manzum kitâbesini Zîver Bey'in yazdığı bir karakolhâne bulunuyordu. Yine siyahî ağalardan Hâlid Ağa Haydarpaşa'dan geçen bir su yolu yaptırarak biri Kadıköy içinde, diğeri Haydarpaşa semtinde iki çeşme inşa ettirmiştir (bk. HÂLİD AĞA ÇEŞMELERİ).

Semtin, adını III. Selim'in vezirlerinden Haydar Paşa'dan aldığı yolundaki görüş herhalde doğru değildir. Hüseyin Ayvansarâyî'nin *Vefeyât-ı Selâtîn* ve *Meşâhîr-i Ricâl* adlı eserinden semtin adını, deniz kıyısında muhteşem bir kasır yaptıran I. Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman dönemi vezirlerinden Haydar Paşa'dan aldığı öğrenilmektedir. Fakat yine Ayvansarâyî *Hadikatü'l-cevâmi'*de, aynı Haydar Paşa'nın İstanbul içerisinde bulunan ve günümüze gelen çeşme ve medresesinden bahsederken 977 (1569-70) tarihli kitâbesinde "merhum" ibaresinin bu-

lunduğunu yazmaktadır. Bu duruma göre Haydarpaşa semtindeki kasrın sahibinin şehrin içindeki hayatın da kurucusu olması ihtimali şüphe ile karşılanabilir. Çünkü Ayvansarâyî, köşkü yaptıran Haydar Paşa'nın 930'da (1524) öldüğünü bildirir. Burada şu hususa da işaret edilmesi yerinde olur ki 1549'dan itibaren beşinci vezir olan, 1553'te Osmanlı-Avusturya münasebetlerinde adı geçen bir Haydar Paşa daha vardır. Mora'da Tirepoliçe (Tripolitza) şehrinde Haydar Paşa evkafından bir hamam bulunmakla birlikte bunun hangi Haydar Paşa'ya ait olduğu bilinmemektedir (Göyünç, s. 16). Yine Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârih*'inde Bosnalı Şeyh Mehmed Ağa'dan bahsederken onun Haydarpaşa bahçesine babası yerine usta olduğunu bildirmektedir. Bu kayıt, Haydarpaşa bahçesinin varlığına işaret ettiği gibi burada bir şeyhin yaşadığı ve bir tekkenin bulunduğunu da gösterir.

Haydar Paşa'nın XVI. yüzyılda yapılan kasrının yeri bilinmemektedir. Ancak yakın tarihe kadar Yeldeğirmeni'ne çıkan yamaçta Rıhtım İskele sokağı ile Nemlizâde sokakları arasında, Çeltikçi sokağı karşısındaki boş arsa ile yapı adasının ortasında moloz taşlarından örülmüş çok eski ve kalın bir set duvarı vardı. Bunun Haydarpaşa Kasrı ve bahçesine ait araziye düzleyen set duvarı olduğunu tahmin ediyoruz. Bu kalın duvar, Pervitich'in 1936'da yayımlanan sigorta planlarının Haydarpaşa paftasında da gösterilmiştir. Aynı haritalarda daha güneyde Nemlizâde ve Uzunhâfız sokaklarında görülen teras duvarları herhalde Haydarpaşa bahçesinin arsalarına aittir.

Haydarpaşa çayırı ve arkasındaki düzlük, Osmanlı ordusunun bir kısmının Anadolu yönünde sefere çıktığında toplandığı yerd. XIX. yüzyılda Nizâm-ı Cedîd askerleri tâlimlerini burada yapıyorlardı. Ayrıca I. Dünya Savaşı sırasında Haydarpaşa çayırı açık ordugâh olarak kullanılmıştı. Başta Çanakkale olmak üzere savaş alanlarından getirilen yaralıların da burada kurulan çadırlarda barındırıldığı söylenir. Mütareke'de İstanbul'daki İngiliz işgal kuvvetlerinin bir birliği yine Haydarpaşa'da konaklamıştı.

XIX. yüzyılda içinden demiryolu geçirilinceye kadar Haydarpaşa çayırı şehir halkının başlıca mesire yerlerinden biriydi. II. Mahmud döneminde çayırın kuzey tarafındaki köşkte Şehzade Murad ile Abdülhamid'in sünnet düşünleri yapı-

HAYDARPAŞA

miştı. Câbir Said Efendi'nin *Vekâyi'nâme*'sinde 1228 (1813) yılında İbrâhim Paşa'nın burada alay gösterdiği ve Sultan Mahmud'un bunu Gümrükçübaşı Köşkü'nden seyrettiği bildirilir. İlk Türkçe gazete olan *Ceride-i Havâdis*'i çıkaran William Churchill, 1836'da Haydarpaşa çayırı dolaylarında avlanırken bir çocuğun ölümüne sebep olmuştur. Bu olay, o tarihlerde çevrede hâlâ av hayvanlarının bulunduğunu göstermesi bakımından dikkate değer.

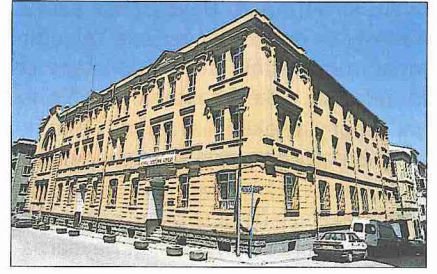
Haydarpaşa çayırı balonla uçuş denemelerinin yapıldığı bir mekân olarak da kayıtlara geçmiştir. Nitekim Comaschi adında bir İtalyan baloncu, 1260'ta (1844) Haydarpaşa'daki kasrın önünde ilk uçuş denemesini yapmıştır. İbrâhim Ağa çayırı üstündeki yamaçta (şimdiki Koşuyolu yamacı olmalı) hey'et-i vükelâ, ileri gelen davetliler, yabancı elçi ve konsoloslara için çadırlar kurulmuş, padişah da buradaki kasra gelmiştir. Comaschi, balon havalandıktan sonra aşağıya üzerinde İzzet adlı şair tarafından kaleme alınan beş beyitlik bir kaside yazılı matbu bir kâğıt atmıştır. "Sâyesinde on iki burcu görüp İzzet dedim / Han Mecid'in şânı çıksın göklere balon ile, 1260" şeklinde tarih beyti bulunan bu ta'miyeli ve mücevher manzume-yi Reşat Ekrem Koçu nakletmektedir. Comaschi üçüncü uçuşunu Nisan 1845'te yine Haydarpaşa çayırından, Âdile Sultan'ın Mehmed Ali Paşa ile evlenmesi dolayısıyla yapılan ve yedi gün, yedi gece süren düğünü sırasında gerçekleştirmiştir. Bu evlenme töreni, Murad Molla Tekkesi Şeyhi Hâfız Mehmed Murad Efendi'nin yalnız 1261 (1845) yılına ait olaylara yer verilen *Vekâyi'nâme*'sinde (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 103) ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Uçuşlara dair haberler *Ceride-i Havâdis* ve yirmi yıl sonra *Hakâ-yiku'l-vekâyi*' gazetelerinde çıkmış, konuyla ilgili bir gravür de Paris'te yayımlanan *Journal des voyages*'in 362. sayısında yer almıştır (Toydemir, 1/3, s. 100-102).

Fransa Krallığı'nın İstanbul'daki elçisi Comte de Choiseul-Gouffier için mühendis F. Kauffer tarafından 1776'da çizilen, 1786'da üzerinde tamamlama ve düzeltmeler işaretlenen, J. D. Barbié du Bocage'in yeni düzeltmeleriyle 1821'de J. von Hammer'in İstanbul hakkındaki eserinde tekrar yayımlanan İstanbul haritasında XVIII. yüzyıl sonlarındaki Haydarpaşa ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Burada, Harem İskeleyi güneyinde kıyıda bir çıkıntı Sağarcılarburnu olarak işaretlenmiştir.

Harem İskeleyi'nden itibaren Kadıköy'e kadar olan saha yer yer ağaçlarla kaplı boş bir arazi şeklinde görülmektedir. Haritada Ayrılık Çeşmesi deresi olarak adlandırılan akarsuyun kuzeyinde Halil Hamîd Paşa'nın mezarının az aşağısında Abdullah Ağa Çeşmesi vardır. Bu Saraçlar Çeşmesi olarak tanınan çeşme olmalıdır. Karacaahmet Mezarlığı'nın Haydarpaşa'ya inen ucunda, Fransızlar'la çok yakın dostluğu olduğu bilinen, 1782-1785 yıllarında sadrazamlık yaptıktan sonra idam edilen Halil Hamîd Paşa'nın ailesine ait mezarlar bugün hâlâ mevcuttur. Daha aşağıda Seyyid Ahmed ve Ayrılık Çeşmesi dereleri olarak adlandırılan, sonra denize kadar Haydarpaşa deresi olarak uzanan akarsuyun iki kolu arasındaki arazide küçük bir yerleşme yeri gösterilmiş ve İbrâhim Ağa Tekkesi işaretlenmiştir. Ayrılık Çeşmesi'nin yerinde birkaç evlik küçük bir yerleşim vardır. Kauffer bunun yanına Haydarpaşa adını yazmıştır. Derenin denize kavuştuğu yerde koyun kuzeydeki kıvrımı içinde ise Haydarpaşa İskeleyi vardır. 1940'lı yıllara kadar burada denizde eski iskelenin kalıntısı görüldü.

Kauffer'in haritasında Haydarpaşa'nın bahçesi Yeldeğirmeni tepesiyle kıyı arasındaki arazide işaretlenmiştir. O tarihlerde Kadıköy'deki yerleşme alanı Yoğurtçu Şükrü sokağından ileri taşmamaktadır. Bu sebeple Haydarpaşa semtinin tamamı haritada ağaçlık ve boş olarak gösterilmiştir. Helmuth von Moltke'nin haritası esas alınıp 1268'de (1851-52) Türkçe olarak basılan İstanbul ile Anadolu yaka-sının haritasında aynı durum görülür. Haydarpaşa İskeleyi ile Kadıköy arasında kıyıya paralel uzanan dikdörtgen planlı, etrafı duvarla çevrili çok büyük bir bahçe işaretlenmiştir; içinde de iki bina vardır.

XIX. yüzyılda Kâğıthane, Göksu ve Fenerbahçe mesire yerleri kadar şöhretli olmamakla beraber Haydarpaşa çayırı da şehir halkının rağbet ettiği bir mesire idi. Kadıköy'ün İbrâhim Ağa Camii ve Tekkesi'ne giden yola inen yamacında, kareli bir sokak düzenlemesiyle (dama tahtası veya izgara denilen planlama) eski Haydarpaşa bahçesi ve herhalde kasrın arsası yapı adalarına bölünerek parsellenmiş ve buralara büyük çoğunluğu kâğıt evler yapılmıştır. Aralarda tek tük ahşap evler de vardı. Bunlardan biri, Rıhtım İskeleyi sokağı yokuşu ile Çeltikçi sokağı köşesinde Rumlar'a ait çok eski bir evdi. Yeldeğirmeni ile Rıhtım caddesi ve Çayırbaşı yolu arasında kalan bölgede Türkler ile birlikte bilhassa Yeldeğirmeni semti ta-

Haydarpaşa'da Sainte Marie du Rosaire Kilisesi ve Sainte Euphémie Kız Okulu binası

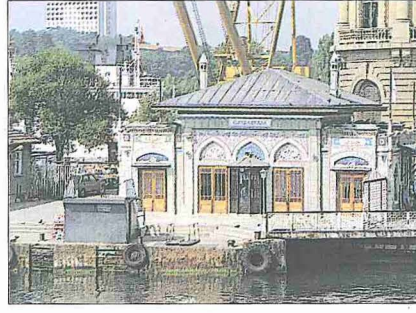
rafında yahudiler, sahilten yukarı çıkan sokaklarda Rumlar, Ermeniler ve Levantenler'le (tatlı su frenkleri) yabancılar yaşıyordu. Burada bazı apartmanlar da bulunuyordu. İçlerinde en büyüğü bir İtalyan'a ait Valpreda Apartmanı'dır ki Batı mimarisi üslûbundaki heybetli kitlesiyile üst katları Haydarpaşa-Kadıköy koyunun her tarafına hâkimdir. J. Pervitch'in 1936'da yayımlanan sigorta planlarının Haydarpaşa paftasında apartmanların üzerlerinde yazılı olan sahiplerinin adları, Haydarpaşa bahçesinden parsellenen yerlerin çoğunlukla gayri müslim azınlığın mülkiyetinde olduğunu açık şekilde belli eder.

Haydarpaşa garının yapımı ve Almanlar'ın idaresindeki Bağdat demiryolunun tesisleriyle Rıhtım İskeleyi sokağında bir Alman okulu inşa edilmiş (daha sonra Osman Gazi İlkokulu), Fransız rahibeleri de aynı sokağın az yukarısında Sainte Marie du Rosaire Kilisesi ile Sainte Euphémie kız okulunu inşa ettirmişlerdi. Daha ileride Yeldeğirmeni Karakolhane caddesi üzerinde de yine Fransız rahiplerin Saint Louis İlkokulu (şimdi kız yetiştirme yurdu) vardı. Burada iki de otel yapılmıştı. 1923'te Çayırbaşı yolunda bir evde başlayan yangın, Nemlizade sokağı yönünde ilerleyerek Haydarpaşa'nın bu kesimindeki evlerin mahvına sebep olmuştur.

XIX. yüzyıl sonlarında Haydarpaşa semtinin büyük ölçüde değişmesinde, 1844-1846 yıllarında Sultan Abdülmecid döneminde Askerî hastahanesinin inşası rol oynamıştır. Kırım Savaşı sırasında bu hastahane ile iskeleyi arasındaki bölge İngiliz Mezarlığı'na tahsis edilmiş, daha yukarıda ise II. Abdülhamid döneminde 1894'te başlayarak mimar R. D'Arenco ile Valaury tarafından gösterişli Mekteb-i Tıbbiye binası yapılmış, Üsküdar'a giden

caddenin karşı tarafında da bu mektebin tamamlayıcı unsuru olan hastahane bloklarının 1901'den itibaren yapımına girilmiştir. Alman Rieder Paşa tarafından düzenlenen esaslara göre kurulan bu hastahane (Haydarpaşa Numune Hastahanesi) ilk projesine göre bütünüyle tamamlanmadan kalmıştır. Semtin tarihinde ve topografyasının değişmesinde çok önemli bir yeri olan kuruluş, hiç şüphe yok ki dev ölçülü gar yapısı ile buna bağlı olan demiryolu şebekesi ve burada kurulan çeşitli tesislerdir. Bunlara bir dereceye kadar, eski Haydarpaşa İskelesi'nin karşısına isabet eden yerde 1930'lu yıllarda Wagon-Lits Cook'un kurdurmuş olduğu tamir atölyesi de dahil edilebilir.

Anadolu demiryolunun Haydarpaşa'daki ilk istasyonu daha geride küçük, basit bir bina idi. 1872'de işletmeye açılan bu demiryolu bir banliyö hattı ölçüsünü aşmıyordu. Fakat 1906'da II. Abdülhamid zamanında, Anadolu yönünde Bağdat demiryolunun Alman sermayesiyle gelişmesi sonunda kazıklar çakılarak doldurulan arazi üstünde, mimar Otto Ritter ile Helmut Cuno'nun projelerine göre Prusya neo-Rönesans üslûbunda heybetli bir bina olarak yapılan Haydarpaşa Garı 1908'de tamamlanmıştır. I. Dünya Savaşı içinde Almanya'dan gelerek buradan cephe-

Haydarpaşa İskelesi

lere sevk edilen patlayıcı maddeler ve cephaneler bunları trene taşıyan azınlıktan bir hamalın sabotajı sonunda patlamış, çıkan yangında gar binası tamamen yanmıştır. 1930'lu yıllara gelinceye kadar kulelerin külâhları ve binanın çatısı yoktu. Önce bu kısımlar eski resimlere göre ihya edilmiş, 1938'de alevlerden kavrulan ve ufalanmış pencere kemer taşları yenileriyle değiştirilerek gar ilk görünümünü yeniden kazanmıştır.

Garın önündeki rıhtımda 1915'te Türk neo-klasik üslûbunda çok güzel bir vapur iskelesi yapılmıştır. Mimarisi, duvarlarını kaplayan Kütahya çinileri ve içindeki ahşap oyma işleriyle Türk millî mimari akımının en başarılı eserlerindendi. Fakat yakın tarihlerde iç mimarisi değiştirilmiş, bu arada oymalı ahşap doğramaların büyük kısmı sökülüp kaldırılmıştır. Vapurların lodos havalarda iskeleye rahat yanaşmasını sağlamak üzere karşısında 600 m. kadar uzunluğunda bir demdirek inşa edilmiştir. Açılış töreni 1 Nisan 1903 tarihinde yapılan Haydarpaşa Limanı dalgakıranının tam ortasında anıt biçiminde bir kitâbe taşı bulunmaktadır (bu anıtın bir benzeri de Selânik'te Hamidiye bulvarı başına dikilmişti). Deniz Albay Ahmed Râsim'in, "Dalgıranın vasatında bir noktada bir dikilitaş âbidesi vardır ki târîh-i inşâ ve sâireyi hâvî bir kitâbeyi hâizdir" diyerek tanıttığı bu kitâbenin (*Marmara Denizi Kılavuzu*, s. 286) hâlâ durup durmadığı ve metni öğrenilememiştir.

Haydarpaşa Garı'nın kuzeydeki kolu daha kısa bir "U" şeklindedir. Buradan başlayan demiryolu hatları çayırı güneye doğru bölen bir kavis çizerek devam eder. 1930'lu yıllara kadar, garın güney tarafında kıyı ile hatlar arasında uzanan İstasyon caddesi kenarında ve garın parmak-

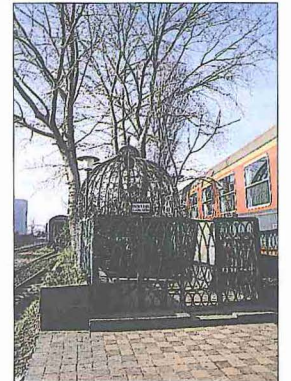
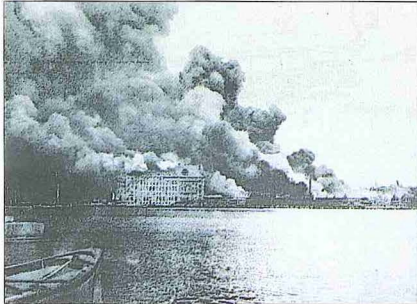
lıkları içinde bir açık hava gazinosu bulunuyordu. Sonraları demiryolunun hatları çoğaltıldığından buradaki bahçe ortadan kalmıştır.

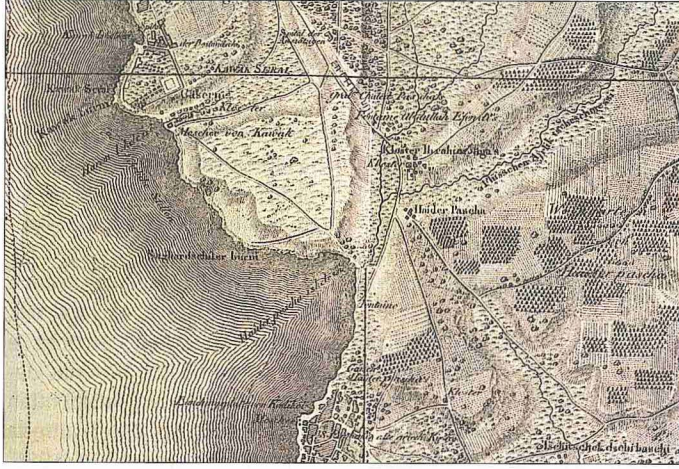
Demiryolu ile kıyı arasında çok küçük bir parça halinde kalan Haydarpaşa çayırı, 1940'lı yıllara kadar Kadıköy'ün bir kısmı halkının açık havaya çıktığı bir alandı. Zamanla burada da demiryolları çoğaltıldığı gibi Selimiye ile Kadıköy arasındaki köprü ve alttaki geçişler yapılmış, Haydarpaşa çayırı buradan geçen dere ile birlikte ortadan kalmıştır. Derenin denize aktığı yerde, Kadıköy Rıhtım'ından Haydarpaşa'ya uzanan caddenin altında II. Abdülhamid döneminde 1304 (1886-87) yılında tek gözlü kâgir bir köprü yapılmıştı. Harap durumdaki daha eski bir köprünün yerine inşa edilen bu köprünün mermer üzerine işlenmiş kitâbesi 1940'a kadar caddenin kenarında görüldü. Ancak daha sonra yıkılan bu köprünün kitâbesinin ne olduğu bilinmemektedir.

XIX. yüzyıl içlerine gelinceye kadar bir yerleşmeye sahne olmayan Haydarpaşa'da önemli tarihî eserler bulunmamaktadır. Çayırın koya yakın ucunda XIX. yüzyıl içinde yapıldığı mimarisinden anlaşılan büyük, sarı badanalı bir konak vardı. Moltke haritasının Türkçe'si olarak 1268'de (1851-52) yayımlanan İstanbul haritasında, ağaçlarla kaplı büyük bahçenin kuzey tarafında işaretlenen veya onun yerinde yapılmış olan bu bina çevre halkı tarafından Hasırcıbaşı Konağı (Köşkü) olarak adlandırılırdı. Bu çok katlı ve dışında göze çarpar bir özelliği olmayan harapça binada 1930'lu yıllarda devlet demiryolları personeli oturuyordu. Kısa bir süre sonra yapı yıktırılmış olup izi de kaybolmuştur.

Haydarpaşa garından başlayan demiryolları ağının içinde kalmış halen üst geçitten görülebilen bir açık türbe bulunmaktadır. Bu türbenin içindeki şâhîde

Haydarpaşa Garı ile garın I. Dünya Savaşı içindeki yangından yanışını gösteren bir fotoğraf (Semavi Eyice fotoğraf arşivi)

Haydarpaşa'da
Lâhûti
Abdullah
Baba Türbesi

Comte de
Chouseul -
Gouffier için
F. Kauffer
tarafından
1776'da çizilen
haritada
Haydarpaşa
semtini
gösteren bölüm

üzerinde şu yazı görülür: "Yâ hû merhûm ve mağfûrun leh Lâhûtî (?) Abdullah Baba'nın ruhuna el-Fâtiha, 1282" (1865-66). Ayvansarâyî de bir Haydarpaşa Camii'nden bahseder (*Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 241-242). Bu ibadet yeri, Mehmed Efendi adlı bir kişi tarafından III. Mustafa döneminde (1757-1774) babası Cebehâne Ocağı'ndan Ömer Efendi'nin ruhu için yaptırılmıştır. Ancak bu camiden bir iz günümüze gelmemiştir. Ayrıca Haydarpaşa semtinde bu adla tanınan küçük bir cami daha bulunmaktadır. Yeldeğirmeni caddesiyle tren yolu arasındaki evlerin içinde sıkışmış olan cami Yeldeğirmeni veya Râsim Paşa Camii olarak da bilinir. Çok küçük ölçüde olan bu yapı, Osmanlı dönemi Türk sanatının son safhasında uygulanan Türk neo-klasiği üslûbunun basitleştirilmiş bir örneğidir. Demiryolları ile kıyı arasında son yıllarda inşa edilen kubbeli büyük cami ise estetik bir değere sahip değildir. Eski Haydarpaşa İskeleyi başındaki bir namazgâhın yerinde yapılmış olup Haydarpaşa Camii'nin adını sürdürür.

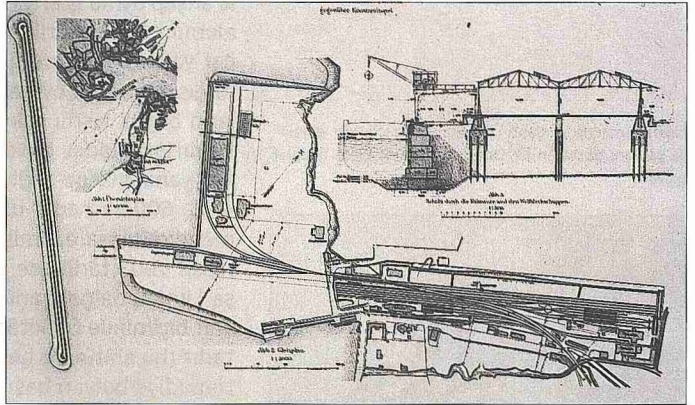
Kauffer haritasında Haydarpaşa-Kadıköy arasındaki tepede, Yeldeğirmeni semti çevresinde Kloster yazısıyla işaretlenen tekke günümüze kadar gelmemiştir. Bu semte adını veren yel değirmenleri de yüz yılı aşkın bir süre içinde ortadan kalkmıştır. Zamanımıza ulaşmamakla birlikte I. Ahmed tarafından Haydarpaşa'da deniz kıyısında 1614 yılında bir çeşme yaptırıldığı bilinmektedir (Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârih*, s. 106). Daha sonra III. Selim dönemi Dârüssaâde ağalarından Hâlid Ağa Kadıköy'e getirdiği su için Haydarpaşa'da bir çeşme inşa ettirmişti. Buradaki eski İntaniye Hastahanesi duvarında olan ve bütünüyle kazınan kitâbesinin tam metnini Mehmed Râif Bey'in

evvelce yayımladığı bu çeşme, 1255'te (1839-40) Sultan Abdülmecid tarafından su yolu tamir edilirken yeni baştan yaptırılmıştır.

Haydarpaşa semtinde diğer bir çeşme koyun kuzey tarafında, İbrâhim Ağa Mes-cidi'ne giden Çayırbaşı yolunun başında bulunmaktadır. Burada Çuhadar Ağası Lâdikli Ahmed Ağa 1208 (1793-94) yılında bir namazgâhla bir çeşme yaptırmıştı. Aynı zamanda buraya serviler de dik-tirmiş olduğu çeşme kitâbesinden öğrenilir. Serviler günümüze kadar gelmemiş-tir. Fakat namazgâhı gölgeleyen çok yaş-

lı büyük bir çınar vardı. Son yıllarda bu ağaç kurutulmuş ve arkasından da kesilmiştir. Namazgâhın, üstü istridye kabuğu biçiminde kabartmalı mihrap taşında, "Sâbikan çuhadar ağa-yı hazret-i şehri-yârî sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Lâdikli Ahmed Ağa, 1208" yazısı yer alıyordu. Bu taş 1930'lu yıllarda kaybolmuştur. Namazgâhın yerinde, Mütareke yıllarında Haydarpaşa'da konaklayan İngiliz işgal kuvvetleri birliğinin askerleri için bir patenle kayma yeri yapılmıştı. Kalın beton-dan olan bu düzlük namazgâh arsasında ev yapılırken ortadan kalkmıştır. Çeşme ise çok harap halde iken Kadıköy belediyesi tarafından 1996 yılında klasik biçimde yeniden yaptırılmıştır. Damını teşkil eden yüzü işlemeli mermer bir levhadan öğrenildiğine göre ilk yapıldığında çağının üslûbunda bezemeli bir yapıya sahipken sonraları yıkılarak yuvarlak kemerli gösterişsiz basit çeşme inşa edilmişti. Yeni onarımda ise çeşmeye tekrar klasik bir görünüm verilmiştir.

Haydarpaşa çayırının geride bitimine işaret eden ikisi de namazgâhlı iki çeşme daha vardır. Bunlardan kuzeyde olanı, İbrâhim Ağa Camii'nin daha ilerisinde Karacaahmet Mezarlığı'nın kenarında toprağın bir set teşkil ettiği yerde bulunuyordu. Saraçlar Namazgâhı ve Çeşmesi,

Haydarpaşa
Limanı
tesislerinin
planı
(Wolfgang
Müller- Wiener,
*Die Häfen
von Byzantion,
Konstantinoplis
İstanbul,
Tübingen 1994,
lv. 53/2)*
ve Haydarpaşa
Limanı'nı
gösteren
eski bir
kartpostal
(İstanbul
Belediyesi
Atatürk
Kitaplığı
kartpostal
koleksiyonu)

Mehmed Râif Bey'in yayımladığı uzun manzum kitâbesine göre 1190'da (1776) yaptırılmıştı. Bânisi belli olmamakla beraber Kauffer haritasında burada bir Abdullah Efendi Çeşmesi işaretlenmiştir. Kitâbesinde de belirtildiği gibi çeşmenin haznesinin üstü sofa yani namazgâhtı. Yekpâre mermerden büyük bir taş hem ayna taşı görevi görüyor hem de kitâbeyi taşıyordu. Bunun yanında birer sütun yer almıştı. Hiçbir süslemesi olmayan çeşme sofasını birçok ağaç gölgeliyor, önünde normal yalağından başka hayvanlar için iki yalağı daha bulunuyordu. Haydarpaşa semtinin güzel bir köşesini teşkil eden Saraçlar Namazgâhı ve Çeşmesi, ressam Üsküdarlı Hoca Ali Rizâ Bey'in bir eserine konu olmuştur. Mehmed Râif Bey'in bir halk rivayetine dayanarak yazdığına göre Saraç Ahmed Efendi adında biri bu namazgâhin kurucusudur. Karayolunun buradan geçirilmesi sırasında 1956'da Karacaahmet Mezarlığı'nın bu taraftaki ucu ile birlikte namazgâh ve çeşme ortadan kalkmıştır.

Haydarpaşa çayırının güneydeki sınırında, eski Bağdat kervan ve sefer yolunun kenarında bulunan ve Ayrılık Çeşmesi adıyla tanınan menzil çeşme ve namazgâhı bulunmaktadır. Mimari bakımdan XVI. yüzyılın klasik üslûbuna işaret eden çeşme Kapağası Gazanfer Ağa tarafından yaptırılmış. Kapağası Ahmed Ağa 1154'te (1741) su yolunu ve çeşmeyi tamir ettirerek kendi adına bir kitâbe koydurmuştur (bk. AYRILIK ÇEŞMESİ). Çeşmenin üzerinde görülen ikinci kitâbe ise bu eserin 1340 (1921-22) yılında Dürriye Sultan ruhu için tamir ettirildiğini bildirir. Dürriye Sultan, V. Mehmed Reşad'ın büyük oğlu Şehzade Mehmed Ziyâeddin Efendi'nin veremden ölen kızıdır. Arkadaki tepede Ziyâeddin Efendi'nin köşkü bulunuyordu. Alçak kesme taştan bir duvarla çevrili olan namazgâh sofası 1960'ta toprak altında bırakılarak yok edilmiştir. 1997'de kaldırım düzenlemesi sırasında bu tarihî değeri çok büyük olan çeşme kısmen gömülmüştür.

Kadıköy'ün Haydarpaşa semti sayılan ve Haydarpaşa bahçesinden ayrıldığı sanılan kuzey kısmında, kaya dikine inen sokakların iki tarafına bölünen parsellerde bitişik olarak yapılan evlerin aralarında pek az sayıda ahşaptan bulunanlar olmakla beraber genellikle kâgir meskenler ve apartmanlar inşa edilmiştir. Hemen hemen çoğu XIX. yüzyılın son çeyreğiyle XX. yüzyılın başlarında yapılan bu

evlerle az sayıdaki apartmanlar Batı mimari üslûbundadır. Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararıyla bu bölge tarihî sit olarak ilân edilip evlerin korunması gerekli kültür varlıkları olduğu kabul edilmiş, fakat yakın tarihlerde bu karar bir ölçüde bozulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Antik Dönem. H. Merle, *Die Geschichte der Städte Khalchedon und Byzantion*, Kiel 1916; E. Oberhammer, "Chalcédoine", *RE*, X, 1155-1159.

Bizans Dönemi. "Chalcédoine", *DACL*, III, 90-120; V. Schultze, *Altchristliche Städte und Landschaften: Kleinasien*, Gütersloh 1926, II, 407-419; A. M. Schneider, "Sankt Euphemia und das Konzil von Chalkedon" (A. Grillmeier – H. Bacht, *Das Konzil von Chalkedon - Geschichte und Gegenwart* içinde), Würzburg 1951, I, 291-302; F. Halkin, *Euphémie de Chalcédoine*, Brüksel 1965; R. Janin, *Les églises et les monastères des grands centres byzantins*, Paris 1975, s. 31-35; a.mlf., "La banlieue asiatique de Constantinople", *Echos d'Orient*, XXI, Paris 1922, s. 352-386; a.mlf., "Les églises Sainte Euphémie à Constantinople", a.e., XXXI (1932), s. 270-285; G. Pargoire "L'église Sainte Euphémie et Rufinians à Chalcédoine", a.e., XIV (1911), s. 107-110; Semavi Eyice, "Eufemia (Ayia) Kilise-si", *DBİst.A*, III, 227.

Türk Dönemi. Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 95-96; II, 241-242; a.mlf., *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 69; a.mlf., *Mecmûa-i Tevârih*, s. 106, 236, 377; J. von Hammer, *Constantinopolis und der Bosphorus*, Pesth 1822, I, sondaki harita; *İstanbul Haritası*, İstanbul 1268; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, I, 32-36; a.e.: *Asya Yakası* (haz. Günay Kut – Hatice Aynur), İstanbul 1996, I, 57 vd.; *İstanbul Rehberi* (nşr. İstanbul Şehremâneti), İstanbul 1340, bk. İstanbul Kadıköy paftası; J. Pervitich, *Sigorta Planları*, İstanbul 1936, Haydarpaşa - Rıhtım Mahallesi Paftası, P75-İv. 13 (1:600); Ahmed Râsim, *Marmara Denizi Kılavuzu*, İstanbul 1945, s. 286; Haydarpaşa Limanı Tesisleri için bk. *Zeitschrift für Bauwesen*, LIII, Berlin 1903, s. 56; Sait Toydemir, "106 Yıl Evvel İstanbul'da Uçan İlk Balon", *Tarih Dünyası*, I/3, İstanbul 1950, s. 100-102 (aynı yazı kısaltılarak R. Ekrem Koçu, "Balon, İstanbul'da Balon ile İlk Uçuş", *İst.A*, IV, 2063-2065); Semavi Eyice – M. Kemal Özergin, "Üsküdar-Bostancıbaşı Derbendi Güzergâhı Üzerindeki Mimari Eserler", *TD*, XIII (1958), s. 81-132; Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", *VD*, IV (1958), s. 173-174; Nejat Göyünç, "Mora'da İnşa Faaliyetleri", *GDAAD*, I (1972), s. 16; Sezai Gülşen, "Antik Çağdan Günümüze Kadıköy", *Sanatsal Mozaik*, I/11, İstanbul 1996, s. 32-46; M. Hüdaî Şentürk, "Şeyh Mehmed Murâd-ı Nakşibendî ve 'Vekâyi'-nâme'si", *İstanbul Araştırmaları*, I, İstanbul 1997, s. 46-48; M. Rifat Akbulut, "Haydarpaşa", *DBİst.A*, IV, 27-29; Yıldız Salman, "Haydarpaşa Ganı", a.e., IV, 30; H. Örcün Banışta, "Haydarpaşa İskeleyi", a.e., IV, 30-31; Nuran Yıldırım, "Haydarpaşa Numune Hastanesi", a.e., IV, 32-33.

SEMAVİ EYİCE

HAYDIRİ

(bk. İBNÜ'L-HAYDIRİ).

el-HAYEVÂN

(bk. KİTÂBÜ'L-HAYEVÂN).

HAYF MESCİDİ

(bk. MESCİD-i HAYF).

HAYFA

(حيفا)

Kuzey Filistin'de tarihî bir liman şehri.

Akdeniz'e dik inen Kermil (Kirmil) dağının eteklerindeki tabii bir limanın kıyısına kurulduğu için ilk dönemlerden itibaren bir liman ve ticaret şehri olarak önem kazanmış, sonradan Osmanlı döneminde demiryolu ile komşu şehirlere bağlanması da önemini arttırmıştır. Hayfa (Hyfh) ismi Talmud'da sık geçtiği halde Tevrat'ta görülmez. Roma-Bizans kaynaklarında, bölgede çok karadut yetiştigi için Sycaminum, Sycaminon (Gr. sycaminos "karadut") adıyla zikredilen şehir Haçlılar döneminde Caiffa, Caiphaz şeklini alan Hayfa veya yine Sycaminon (yahudiler arasında Şikmonah) adıyla anılmıştır. Hayfa çevresindeki ilk yerleşim merkezi milâttan önce XIV. yüzyılda Sâmi kökenli Ken'ânîler tarafından bugün limanın güneyinde kalan Ebûhavam höyüğünde kurulmuştur. Helenistik dönemde şehrin Batı Galim'in güneyine doğru kaydığı görülür.

Hayfa ismine ilk dönemde gerçekleştirilen fetihleri anlatan kitaplarda rastlanmaz; bu kaynaklarda yakınındaki Akkâ'nın adı geçer. Meşhur seyyahlardan Nâsır-ı Hüsrev 1046'da gördüğü Hayfa'yı anlatırken burada İranlı kuyumcuların kullandıkları ve "Mekke kumu" dedikleri bir nevi kum çeşidinin varlığından ve "cûdî" diye adlandırılan açık deniz gemilerinin yapıldığından söz eder (*Sefernâme*, s. 53). XI. yüzyılın sonlarında Fâtımî idaresi altında bulunan Hayfa, Haçlılar tarafından bir aylık bir kuşatma sonucunda zaptedildi (25 Temmuz 1100) ve müslümanlarla yahudilerden oluşan halkı kılıçtan geçirildi. İdrîsî, Franklar'ın elinde kaldığı bu dönemde şehrin Taberiye'nin karpısı olarak bilindiğini yazar (*Nüzhetü'l-müşâtâk*, I, 365). Hayfa'dan bahseden ilk